

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: اندیشه سیاسی در اسلام

عنوان:

مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی (کرکی)

استاد راهنما:

دکتر احمد بخشایش اردستانی

پژوهشگر:

کامران عشایری

تابستان ۱۳۹۴

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب کامران عشایری دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۱۰۶۳۶۵۹۷ در رشته علوم سیاسی که در تاریخ ۱۳۹۴/۰۶/۰۲ از پایان نامه خود تحت عنوان : مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی با کسب نمره ۱۷/۵ و درجه عالی دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می‌شوم :

- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و ...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه های موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی : کامران عشایری

تاریخ و امضاء

باسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۴/۰۶/۰۲

دانشجوی کارشناسی ارشد کامران عشایری از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره ۱۷/۵ به حروف هفده و نیم و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

دکتر احمد بخشایش اردستانی

تشکر و قدر دانی:

حمد و سپاس مخصوص خداوندی است که باور تلاشگران حق و حقیقت و پویندگان دانش و فضیلت است. خداوندی که اندیشه را در نهاد آدمی نهاد تا با تکیه بر آن اشرف مخلوقات گردد، و بوسیله ی آن در پهنه ی هستی به تحقیق و تفحص پردازد و طبیعت را مسخر خویش گرداند.

بعد از حمد و سپاس خداوند، اکنون که کار نگارش این پژوهش به اتمام رسیده است به مصداق حدیث پیامبر که می فرماید: من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق، (کسی که اظهار تشکر از خلق نکند، اظهار تشکر از خدامند متعال نکرده است).

بسیار شایسته است تا از افرادی که در انجام این پژوهش با کمک و مساعدت های خود بنده را یاری کرده اند نام برده و بدینوسیله مراتب سپاس و تشکر خود را خدمت آن عزیزان ارائه نمایم.

با قدردانی و سپاس از راهنمایی ها و زحمات استاد محترم و ارجمند، جناب آقای دکتر احمد بخشایش اردستانی استاد راهنما و استاد محترم جناب آقای دکتر محمد رحیم عیوضی، استاد مشاور که زحمت نظارت بر این پژوهش را بر عهده داشتند.

تشکر و قدردانی از همسرگرامی، فرزندانم و سایر عزیزان که اینجانب را در تحصیل یاری نموده و همیشه یاور من بودند و همچنین تشکر از پدر و مادر عزیزم که مرا از کودکی با اسلام آشنا ساختند.

در خاتمه برای تمامی کسانی که در این پژوهش یارای بنده بودند از درگاه خداوند متعال موفقیت مسئلت می نمایم.

تقدیم به:

رنج هجران ، آتش فراق ، عطش دیدار ، مهربانی وصال و جامی که مستانه
نوشیده می شود ، به یگانه منجی عالم بشریت ، قائم آل محمد (عج)
امیدوارم به دیده اغماض ، قبول و کرامت بنگرند.

گردنم زیر بار منت اوست

«من که سر در نیارم به دو کون

فکر هر کس به قدر همت اوست

تو و طوبی و ما و قامت یار

همه عالم گواه عصمت اوست»

گر من آلوده دامنم چه عجب

«حافظ»

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه آزاد اسلامی مناسب است.

تاریخ و امضا: ۱۳۹۴/۰۶/۰۲

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۲۹۳۲۰۷۸
عنوان پایان نامه: مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی (کرکی)		
نام و نام خانوادگی دانشجو: کامران عشایری	شماره دانشجویی: ۹۱۰۶۳۶۵۹۷	تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۹۳/۰۹/۰۳
رشته تحصیلی: اندیشه های سیاسی در اسلام		تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۹۴/۰۳/۰۳
استاد راهنما: دکتر احمد بخشایش اردستانی		
آدرس:		
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>شناخت پدیده مشروعیت سیاسی در این پژوهش، بدنبال تشریح و کالبد شکافی مشروعیت سیاسی، در مبانی مشروعیت سیاسی اندیشه محقق ثانی در چهارچوب مفهومی مشروعیت، ناشی از هماهنگی عقیدتی و ارزشی میان شهروندان و حکومت کنندگان است، به گونه ای که این هماهنگی اطاعت را آسان می کند، دولت را از کاربرد زور و تهدید به منظور تأمین فرمان برداری، بی نیاز می سازد. از این رو، پژوهش فرا رو در پی تأمین پاسخی برای این پرسشها است که: مشروعیت سیاسی از منظر پدیدار شناسی در اندیشه محقق ثانی چگونه قابل فهم و تبیین است؟ و میزان قرابت آن با نظر پیشنهادی امام خمینی چگونه است؟ برای پاسخ به این پرسشها، محقق با استفاده از روش کتابخانه ای ابتدا دیدگاه ها و نظرات علمای اسلامی اعم از اهل سنت و تشیع را در عصر غیبت (عج) درباره مبانی مشروعیت شرح می دهد، به طوری که براساس نظر تشیع حاکمیت مطلق خداوند خالق هستی که ملک مطلق جهان هستی است می باشد و هیچ نیروی دیگری بر جهان حاکمیت ندارد، مگر آنکه خداوند به دیگری چنین اختیار و حقی را اعطا نماید و ولایت و حاکمیت بر بندگان را به او واگذار کند. بر اساس این دیدگاه، در جهان بینی توحیدی حق زعامت و زمامداری جامعه منوط به حاکمیت الهی مطلق است و کسانی حق اجرای احکام و قضاوت و داوری دارند که از طرف خداوند منصوب و ماذون هستند و آنها در پرتو نصب و جعل الهی اقدام به اجرا و تنفیذ احکام می نمایند و قوانین الهی را که دارای وصف کمال و جامعیت هستند را در جامعه حاکم می گردانند. و در نظر اهل سنت، حکومت دینی مبتنی بر اندیشه خلافت و عدم نصب الهی و نبود اشتراط و اعتبار عصمت در حاکم قرار دارد و تعیین خلیفه یک امر مدنی فرض شده که</p>		

صرفاً به خود مردم واگذار شده است . در عصر غیبت (عج) متفکران و فقهای شیعی بر اساس اصول حاکم بر اندیشه های سیاسی در اسلام، بادقت نظر به اصول عدالت و توسعه جامعه اسلامی و استفاده از روش گفتمان سازی در حوزه اندیشه سیاسی و روش فهم مکانیزم اجتهاد در مکتب شیعه و فضای حاکم بر استنباط احکام اسلامی به تبیین و نظریه ولایت فقیه که در آن مشروعیت سیاسی به صورت سلسله مراتب عمودی از طرف خداوند به پیامبر اسلام حضرت محمد(ص) و ائمه معصومین(ع) و از آنها به فقیه جامع الشرایط در جامعه خویش، می پردازند. براین اساس نویسنده به این نتیجه می رسد که مبنای مشروعیت سیاسی و نظام اجتماعی و جهانی شکل گرفته بر پایه اندیشه محقق ثانی و امام خمینی (ره)، مبتنی بر جهان بینی توحیدی است که اندیشه توحیدی را در سراسر هستی حاکم می داند و حاکمیت را اولاً و بالذات مربوط و منحصر به خداوند متعال می داند که خداوند خالق و مالک تمام موجودات و ارض و سماوات است. حکومت و حاکمیت در عصر غیبت امام زمان(عج) مبتنی بر مصلحت نظر و اندیشه مجتهد جامع الشرایط که قرابت بیشتری با اندیشه حکومت مردم سالاری دینی انقلاب اسلامی ایران(امام خمینی)، جمع میان عقلانیت، مقبولیت، قانونیت و حقانیت است. از این رو برای تحقق اندیشه سیاسی اسلام در قرن حاضر توسط امام خمینی (ره) ، اولین حکومت شیعی (مبتنی بر اندیشه ولایت فقیه) در این عصر به صورت نظام جمهوری اسلامی (مردم سالاری دینی) ، که سیاست را از لحاظ شرعی در قالب حداکثری آن یعنی شرعی بودن سیاست (یا عین هم بودن) و در قالب حداقلی یعنی عدم مغایرت سیاست با شریعت جستجو می کند، پی ریزی گردید.

واژگان کلیدی: مبانی ، مشروعیت سیاسی ، عقلانیت سیاسی ، مقبولیت سیاسی ، پدیدار شناسی سیاست ، محقق ثانی، امام خمینی.

فهرست منابع

چکیده

مقدمه

فصل اول- کلیات تحقیق

- ۱-۱ بیان مسئله ۲
- ۲-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق: ۳
- ۳-۱ اهداف پژوهش: ۵
- ۴-۱ سؤالات پژوهش: ۵
- ۵-۱ فرضیه های پژوهش: ۶
- ۶-۱ تعاریف مفهومی و عملیاتی واژگان و اصطلاحات: ۷
- ۷-۱ پیشینه پژوهش: ۱۰
- ۸-۱ روش پژوهش: ۲۰

فصل دوم- مبانی مشروعیت اندیشه سیاسی در اسلام

- ۱-۲ تاریخچه و سابقه مشروعیت سیاسی : ۲۲
- ۲-۲ تبیین سابقه مشروعیت سیاسی..... ۲۳
- ۳-۲ مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه سیاسی اسلام..... ۲۶
- ۱-۳-۲ آرای علمای اهل سنت: ۲۷
- ۲-۳-۲ آرای علمای شیعه: ۲۷
- ۴-۲ منشأ مشروعیت در اندیشه سیاسی شیعه..... ۳۰
- ۵-۲ تجلّی عملی ولایت فقیه..... ۳۵
- ۱-۵-۲ نتایج تجلّی عملی ولایت فقیه در ادوار مختلف عصر غیبت: ۳۸
- ۲-۵-۲ ارکان ولایت فقیه..... ۳۹

- ۲-۵-۳ ولایت فقیه پس از غیبت صغری..... ۴۰
- ۲-۶ دلایل نزدیک شدن برخی علما به دربارهای گذشته..... ۴۴
- ۲-۷ اصول حاکم بر اندیشه سیاسی متفکران شیعی..... ۴۶

فصل سوم- محیط فکری و اجتماعی محقق ثانی

- ۳-۱-۱ تاریخچه و سابقه محقق ثانی:..... ۴۱
- ۳-۱-۱-۱ زندگی سیاسی محقق کرکی در دولت صفوی..... ۴۸
- ۳-۱-۲ اهمیت علمی - سیاسی محقق کرکی..... ۵۵
- ۳-۲-۱ تاریخچه شکل گیری دولت صفویان :..... ۵۶
- ۳-۳-۱ مشروعیت قدرت سیاسی دولت صفویان..... ۶۰
- ۳-۳-۱-۱ فقها و مشروعیت حکومت سلسله صفویه..... ۶۲
- ۳-۳-۲ فقها و قانون گذاری در دوره صفویه..... ۶۳
- ۳-۳-۳ فقها و نظام قضائی دوره صفویه..... ۶۵
- ۳-۳-۴ ولایت فقیه در حقوق اساسی عصر صفویه..... ۶۷
- ۳-۴-۱ سیر تکامل اجتماعی ولایت فقها در میان عامه مردم..... ۷۰
- ۳-۴-۱-۱ دوره حاکمیت صفوی و قاجار مهاجرت علمای شیعه به ایران..... ۷۱
- ۳-۴-۲ همکاری فقها با سلاطین شیعه مذهب..... ۷۲
- ۳-۴-۳ بیان حقایق دینی تشیع در مقابل تصوف و تعدیل تصوف..... ۷۳
- ۳-۴-۴ فراهم شدن زمینه‌های اجتماعی حاکمیت فقها و تحقق عملی نظریه ولایت فقیه..... ۷۴
- ۳-۵-۱ روحانیت، سلطنت مطلقه و حقوق فردی و آزادی‌های عمومی..... ۷۷
- ۳-۵-۱-۱ فقها و سلطنت مطلقه..... ۷۸
- ۳-۵-۲ روحانیت و حقوق فردی و آزادی‌های عمومی..... ۷۹
- ۳-۵-۳ روحانیت و حقوق اقلیت ها..... ۸۰

فصل چهارم- مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی

- ۱-۴ چرایی و چگونگی اندیشه سیاسی محقق ثانی (کرکی): ۸۴
- ۱-۱-۴ گفتمان سازی: ۸۴
- ۲-۱-۴ اجتهاد: ۸۵
- ۲-۲-۴ ارکان اندیشه های سیاسی متفکران شیعه: ۸۶
- ۱-۲-۴ حکومت آرمانی (امامت) اندیشه سیاسی کرکی: ۸۶
- ۲-۲-۴ ولایت فقیه، حکومت مطلوب کرکی در عصر غیبت: ۸۹
- ۳-۴ شرایط فقیه در اندیشه سیاسی کرکی ۹۲
- ۴-۴ اختیارات فقیه در اندیشه سیاسی کرکی ۹۳
- ۵-۴ محقق کرکی و مسأله مشروعیت دولت صفوی: ۹۳
- ۱-۵-۴ کرکی و مسأله خراج ۹۵
- ۶-۴ جلوه های نیابت فقیه از امام معصوم (ع) در نگاه کرکی: ۹۷
- ۱-۶-۴ نماز جمعه: ۹۷
- ۲-۶-۴ خراج: ۱۰۰

فصل پنجم- نتیجه گیری و پیشنهادها از یافته های پژوهش

- ۱-۵ یافته های پژوهشی ۱۰۵
- ۲-۵ نتیجه گیری یافته های پژوهش ۱۱۱
- ۳-۵ پیشنهاد های تحقیق ..... Error! Bookmark not defined.
- ۱-۳-۵ پیشنهاد مبتنی بر یافته های تحقیق ۱۱۹
- ۲-۳-۵ پیشنهادهایی برای تحقیقات آینده ۱۱۹
- منابع و مأخذ ۱۱۲۱

یکی از پرسش‌هایی که همواره ذهن بشر را به خود مشغول داشته، این است که چرا باید از حکومت‌ها اطاعت کنند و حکومت این حق را از کجا به دست آورده است؟ مسئله مشروعیت، در واقع مسئله حق است؛ چه کسی حق فرمانروایی بر دیگران را دارد؟ چه نوع حکومتی حق حکمرانی دارد؟ به عبارت دیگر، کدام شکل حکومتی از منظر اخلاقی و عقلی قابل پذیرش است و چرا؟ عالی‌ترین مقام سیاسی از نظر قدرت در اختیار چه نهاد یا چه کسی باید قرار گیرد؟ قانون اساسی بر چه مبنایی باید نگاشته شود؟ بنابراین، مسئله مشروعیت دارای سه پرسش کاملاً به هم پیوسته است: یکی اینکه چرا باید شهروندان از حکومتی پیروی کنند؟ دوم اینکه چرا حکومت حق صدور فرمان دارد؟ سوم اینکه فرامین حکومتی بر اساس چه مبنایی باید باشند؟ هدف از پاسخ به این پرسش‌های اساسی، در واقع آن است که به نوعی مسئله مشروعیت را حل کند. البته هر نظام، اندیشه و مکتبی بر اساس اصول موضوعه خود و نیز زیربنای انسان‌شناختی و هستی‌شناختی خودش، پاسخ‌های متفاوتی به این پرسش‌های اساسی داده است. تلاش این نوشتار کوتاه بر این است تا به این پرسش‌های اساسی بر اساس و راستای اندیشه سیاسی محقق ثانی (کرکی) در مذهب شیعه پاسخ دهد و پس از روشن ساختن مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه سیاسی محقق ثانی مردم‌سالاری شیعی، نقاط قوت و ضعف آن را نیز مشخص کند، به گونه‌ای که بتوان به ارزیابی آنها پرداخت. بنابراین، لازم است ابتدا مشروعیت سیاسی را تعریف کرد، سپس به صورت اجمالی بیان داشت. تعریف مشروعیت در اندیشه سیاسی غرب، معادل واژه «Legitimacy» است که از کلمه یونانی «Ligitimus» گرفته شده و در لغت به معنای «قانونی» و «مطابق با قانون» آمده است. (مصباح یزدی ۱۳۷۷، ص ۱۲۲) معادل‌هایی که برای واژه «Legitimacy» در زبان فارسی آمده است، عبارتند از: درستی، بر حق بودن، حقانیت، قانونی بودن، روایی، حلالیت، حلالزادگی و مشروعیت. (حییم ۱۳۶۳، ص ۷۴۱) «واژه Legitimacy» از ریشه لاتینی «Leg» یا «Lex» به معنای قانون (Low) گرفته شده و با واژه‌هایی مانند «Legal» به معنای قانونی و «Legislation» به معنای وضع قانون یا تقنین و «Legitimate» با معنای مشروع، همخانواده است. تعریف مشروعیت در اندیشه سیاسی اسلام مشروعیت در لغت عبارتند از: مشروع (اسم مفعول) یعنی آنچه موافق شرع باشد، چیزی که طبق شرع جایز باشد. مشروعه (اسم مفعول) مؤنث مشروع، یعنی حکومت مشروعه، حکومتی که منطبق بر قوانین شرع (اسلام)

باشد. (معین ۱۳۸۱، ص ۴۱۴۴) شرعی یعنی آنچه مطابق احکام و دستورهای خداوند است. در اصطلاح نیز مشروعیت در حد واسط شکل‌گیری پیوند و نسبت میان حکومت و جامعه یا حکومت‌کنندگان و حکومت‌شوندگان (مردم سالاری دینی) آشکار می‌شود. در واقع، نخستین جایی که حکومت، وجود خود را آشکار می‌سازد، زمانی است که می‌خواهد خودش را اعمال کند و امرش را به اجرا در آورد. بر این اساس، در لحظه‌ای که قدرت اعمال می‌شود، درست در همان زمان از مجوز آن پرسیده می‌شود و این همان پرسش از مشروعیت است؛ یعنی از آنجاکه حقیقت حکومت در «اعمال حکم حکمرانان» آشکار می‌شود، درست در همین زمان، مسئله مشروعیت حکومت نیز مطرح خواهد شد. بنابراین، مسئله مشروعیت در اسلام، «توجیه شرعی اعمال قدرت حاکم» است؛ یعنی حاکم به چه مجوز شرعی حق اعمال قدرت دارد؟ اینکه از سوی خداوند مجاز به انجام چه کاری هستیم؟ (هر چند به شکل عام) یکی از پرسش‌های کلیدی و اساسی در بحث مشروعیت نظام سیاسی است؛ یعنی همان‌گونه که اگر فردی بخواهد به هر عملی دست زند، باید از سوی شارع به آن عمل مجاز باشد و از اعمالی که خداوند حرام کرده است خودداری کند، همان‌گونه نیز دولت‌ها در برابر اعمال خود مسئولند و باید دلیلی برای مجاز بودن اعمال و تصرفات خود داشته باشند. بنابراین، این‌گونه نیست که دولت‌ها بتوانند هر کاری که خواستند انجام دهند، بلکه باید برای هر عمل خود پاسخ‌گو باشند، البته نه به مردم، بلکه به خالق مردم. براساس آنچه بیان شد، می‌توان نتیجه گرفت که مشروعیت به معنای ظرفیت نظام سیاسی برای ایجاد و حفظ اعتقاد به این اصل است که نهادهای سیاسی موجود در جامعه از صحت عمل برخوردار هستند یا نه؟ مطابق تعریف ارائه شده، ملاحظه می‌شود که میان معنای مشروعیت در اصطلاح علم سیاست و معنای مصطلح شرعی به معنای حکم دین جدایی وجود دارد و آنچه از «Legitimacy» فهمیده می‌شود، با معادل‌هایی همچون مقبولیت و قانونیت، بیشتر هماهنگ است تا مشروعیت و شرعیت. این در حالی است که واژه مشروعیت نزد متشرعه و علمای دین، تنها در معنای مطابقت با شرع و احکام آن معنا می‌دهد. (مرندی ۱۳۷۶، ص ۳۲) تفاوت مشروعیت با مقبولیت در نظر بیشتر نویسندگان معاصر غرب، تعریف مشروعیت بر پایه مقبولیت استوار است. برای مثال: «مشروعیت، توانایی هر نظام در حفظ و ایجاد این باور است که نهادهای سیاسی موجود برای جامعه بهترین است.» البته صرف مقبولیت و توافق، مشروعیت حاصل نمی‌شود؛ زیرا چه بسا حاکم و شهروندان بر امر باطلی توافق کنند، (مصباح یزدی ۱۳۷۷،

ص ۱۲۲ و ۱۲۳) مانند حکومت هیتلر بر آلمان که نمی‌تواند به لحاظ مقبولیت بالای اجتماعی، مشروع باشد؟ یا چنگیز که در میان مردم خودش مقبولیت داشت. پیشفرض تعریف مشروعیت به مقبولیت قرارداد اجتماعی است. ارتباط مشروعیت با قانونی بودن برخی مشروعیت را به «قانونی بودن» تعریف می‌کنند. هرچند مفهوم لغوی مشروعیت به قانونی بودن اشاره دارد، ولی تعریف مشروعیت به قانونی بودن، التزام به یک تناقض است؛ زیرا قانون هم باید مشروعیت خویش را از جایی بگیرد. بنابراین، اینکه مشروعیت قانون از کجاست؟ چرا شهروندان باید از این قانون اطاعت کنند؟ چه چیز شهروندان را ملزم به این امر می‌کند؟ پرسش‌هایی است که در این باره مطرح می‌شود. اگر فرض شود که انسان و آزادی‌های او اصل است، پس چرا و به چه حقی قانون او را مقید و محدود کند و او را از آزادی‌های خود محروم سازد، افزون بر اینکه ممکن است حکومتی با کودتا و زور بر سر کار بیاید و قوانینی برای مشروع جلوه دادن خود وضع کند. (نک: همان: ۱۲۴) ارتباط توسعه با مشروعیت امروزه در برخی کشورها، ملاک حقانیت رژیم‌های آنها، رشد و توسعه اقتصادی است. به عبارتی، هر نظام سیاسی که بهتر بتواند به هدف‌های توسعه و رشد اقتصادی جامه عمل بپوشاند، مشروع است، غافل از اینکه چه‌بسا ممکن است حاکمان غاصب و مستبدی به تدریج در سایه توسعه و رشد، حاکمیت خود را موجه جلوه دهند. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که توسعه لزوماً مشروعیت‌آور نیست؛ زیرا توسعه، رشد و رفاه اقتصادی، از اموری است که به کارآمدی نظام سیاسی مربوط می‌شوند، نه مشروعیت آن. (نک: همان: ۱۲۵) بطوری که حاکمان صفویه به نحو مطلوب بر مشروعیت خویش با استفاده اندیشه‌های علمای تراز اول شیعه آن عصر همچون کرکی بهره‌جسته‌اند. با توجه به این که مشروعیت سیاسی (پذیرش مردمی ولایت فقیه) یک روند تاریخی داشته است. این موضوع پس از شروع غیبت کبری حضرت ولی عصر (عج) قرن چهارم عصر شیخ صدوق آغاز، که بیشترین تلاش برای طرح اجتماعی آن از دوره مغول و همزمان با سقوط خلافت توسط علمای بزرگی همچون شهید اول، خواجه نصیر الدین طوسی، علامه حلی و ... برداشته شد. بطوریکه عالمان شیعی، ابتدا با نفوذ در حکومت مغول و سپس، با شیعه کردن حاکم مغول، همچنین اعمال ولایت در حکومت‌های شیعی صفویه و دخالت مستقیم در جامعه، توانستند جامعه را با ولایت فقیه در عرض ولایت سیاست حکام آشنا سازند. این آشنایی آن‌گاه همگانی شد که در دوره قاجاریه با پیروزی اصولیون، ولایت سیاسی و مذهبی علما در عرض حکومت سیاسی شاهان قاجار تأسیس

شد. ولایت فقیه در نهضت تنباکو و مشروطه فراگیر و صورت بین‌المللی به خود گرفت. در نهایت با رهبری حکیمانه امام خمینی (ره) موجب شکل‌گیری انقلاب اسلامی نمونه کامل حاکمیت الهی (ولایت فقیه) بود که علمای سابق پایه‌های اجتماعی آن را استحکام بخشیده بودند، ایجاد گردید. در نهایت نویسنده پس از بررسی مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی، با بررسی و مطالعه کتابخانه‌ای به این نتیجه می‌رسد که حکومت و حاکمیت در عصر غیبت امام زمان (عج) مبتنی بر مصلحت نظر و اندیشه مجتهد جامع‌الشرایط و در قرابت با نظر امام خمینی حکومت مردم‌سالاری دینی، جمع میان عقلانیت، مقبولیت، قانونیت و حقانیت است.

فصل اول - کلیات تحقیق

فصل اول - کلیات تحقیق

۱- بیان مسئله

موضوع اصلی پژوهش، شناخت پدیده مشروعیت سیاسی یا تشریح فیزیولوژی، کالبد شکافی و آناتومی یا شناخت کالبدی مشروعیت سیاسی در اسلام از نگاه محقق ثانی (کرکی) است. به نظر می رسد برای تبیین "مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی (کرکی)" از میان متفکران و اندیشمندان شیعی به صورت سلسله مراتب عمودی از طرف خداوند به پیامبر اسلام حضرت محمد(ص) و ائمه معصومین(ع) و از آنها به فقیه جامع الشرایط واگذار می شود، مبنا و سرمنشاء اش از اسلام ناب محمدی است. به دو روش می توان چرایی آن را توضیح داد؛ یکی به طریق طبقه بندی محتوای اندیشه سیاسی اسلام و بیان دیگر، استفاده از روش ((گفتمان سازی)) در حوزه اندیشه سیاسی و دیگری، از طریق فهم مکانیزم ((اجتهاد)) در مکتب شیعه و فضای حاکم بر استنباط احکام اسلامی، روش اول ((گفتمان سازی))، طبق این روش تمامی محتوای اندیشه سیاسی اسلام را که توسط متفکران مسلمان ارائه شده است، می توان در سه گفتمان قرار داد: گفتمان تغلب، گفتمان اصلاح و گفتمان انقلاب. تمامی اندیشه هایی که در صدد توجیه نظامهای سیاسی استبدادی بوده اند و برای آنها مشروعیت سازی می کرده اند، تحت عنوان گفتمان تغلب قرار می گیرند و آن دسته از اندیشه ها که دغدغه بهبود اوضاع سیاسی و اجتماعی، از طرق مسالمت آمیز و گام به گام را داشته اند، ذیل عنوان گفتمان اصلاح قرار می گیرند. و اما آنها که سودای تعویض نظام سیاسی را داشته اند، اندیشه هایی هستند که گفتمان انقلاب شامل آنها می شود. از میان این روش ها، اندیشه سیاسی کرکی مرکب از گفتمان تغلب و اصلاح است؛ اندیشه سیاسی امام خمینی مرکب از گفتمان اصلاح و انقلاب است. روش دوم ((اجتهاد)) برای توضیح مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه متفکران شیعی، توضیح فضایی است که فقها در آن فضا به ارائه نظریات و فتاوی خویش می پردازند.

برخی از اصول حاکم بر اندیشه سیاسی متفکران اندیشمند شیعی بالاخص (آقای محقق ثانی و حضرت امام(ره)) شامل: اصل تکلیف؛ اصل مصلحت اسلام؛ اصل مصلحت مسلمانان؛ اصل رعایت احکام ثابت شرعی؛ اصل دعوت و گسترش اسلام؛ اصل نفی سبیل؛ اصل تقدم اهم بر

مهم؛ اصل عمل به قدر مقدور؛ اصل عدالت؛ اصل ضرورت حکومت؛ اصل ولایت الهی؛ اصل در نظر گرفتن مقتضیات زمان و مکان و اصل جهاد می باشد که از همه مهمتر، اصل ((اجتهاد)) که در واقع اصل مادر و حاکم و جهت دهنده به تمامی اصول فوق و اصولی دیگر می باشد. در شکل گیری نظام ولایت فقیه تاثیر به سزائی دارد.

بر اساس اصول فوق الذکر ارتباط نزدیکی بین اندیشه سیاسی محقق ثانی با اندیشه امام خمینی وجود دارد و در این اندیشه با نگاه ویژه به مردم سالاری دینی توجه شده است. با توجه به شناخت و فهم مشروعیت سیاسی، دینی، الهی و اسلام و بویژه در نظام ولایت و امامت شیعی، که مشروعیت مطلق یعنی حقیقی و یقینی و نیز کامل و نهایی یعنی مشروعیت سیاسی نبوی (ص) و ائمه ی معصوم (ع) و در زمان غیبت امام عصر (عج) توسط فقیه جامع الشرایط در اندیشه محقق ثانی و به صورت اکملتر و متقن در نظام جمهوری اسلامی ایران بر مبنای نظریه سیاسی ولایت فقیه (امام خمینی) با لحاظ نمودن موضوع مردم سالاری دینی محسوب و اعمال می شود.

۱-۲ اهمیت و ضرورت تحقیق:

مهم ترین مسئله این است که پس از رحلت پیامبر اکرم (ص)، جامعه اسلامی که بر مبنای دستورات الهی وحی شده بر پیامبر (ص) و حاکمیت الهی تشکیل شده بود، در جریان سقیفه از مسیر خود منحرف گردیده و تحقق حاکمیت الهی که در پرتو حکومت آشکار پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) بود میسر نگردید و موضوع به سمت حکومت مردمی که مبتنی بر عقل و تجربه بشر بوده است، شکل گرفت و این نوع حاکمیت در ممالک اسلامی سوق پیدا کرد. علاوه بر اینکه با این رویه جامعه بشری جامعه جهانی و جامعه اسلامی سرو سامان نیافته، بلکه هر روز بر مشکلات جامعه بشری افزوده می شد، در عصر غیبت امام زمان (عج) متفکران و اندیشمندان متعددی در راستای اعطای حمایت الهی (تفکر شیعی) در ادوار مختلف تلاش نمودند، بطوریکه در قرن دهم هجری قمری زمان حاکمیت صفویان بر سرزمین ایران با نظر و مساعد حاکمان صفویه (دعوت از فقها و علمای تشیع)، توسط دانشمندان و اندیشمندان اسلامی آن عصر به ویژه به محقق ثانی (کرکی) به تحقق حاکمیت الهی یعنی مشروعیت سیاسی نبوی (ص) و ائمه ی معصوم (ع) و در زمان غیبت امام عصر (عج) توسط فقیه جامع الشرایط (ولایت فقیه) مورد توجه

و اهتمام ویژه قرار گرفته و اندیشه محقق ثانی (تلفیقی از روش گفتمان سازی تغلب و اصلاح) مشروعیت سیاسی پیدا کرد و پس از درگذشت ایشان و تغییر نظر حاکمان وقت موضوع به فراموشی و بی توجهی قرار گرفت تا در سده اخیر و با تلاش فقها و علمای تشیع در نهایت شکل گیری حکومت جمهوری اسلامی ایران به رهبری فقیه جامع الشرایط حضرت امام خمینی (ره) که بر گرفته حاکمیت و مشروعیت سیاسی به صورت سلسله مراتب عمودی از طرف خداوند به سایر ائمه و از ئمه به فقیه جامع الشرایط عملاً " مشروعیت سیاسی و حاکمیت الهی بعد از خلافت امام علی (ع) در عصر غیبت امام عصر (عج) با اندیشه و نظریه " ولایت فقیه " به عرصه ظهور رسید . نگارنده این پژوهش بخاطر اهمیت و ضرورت موضوع در جهان اسلام در تلاش است نسبت به تبیین مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی و میزان قرابت آن با نظر امام خمینی با لحظ نمودن مباحث ذیل پردازد .

۱ - تبیین چستی پدیده مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی و نظریه و نظام نوپای دینی و مردمی جمهوری اسلامی ایران (مردم سالاری دینی) و ولایت فقیه و ترسیم حدود آن ها.

۲ - مواجهه با بحران فراروی مشروعیت سیاسی و فراروی از آن و ارتقای کارآمدی سیاسی محقق ثانی و جمهوری اسلامی ایران، از حیث عملی، اجرایی، اداری و سازمانی و نیز از حیث علمی، آموزشی و ترویجی و حتی تبلیغاتی سیاسی داخلی، جهان اسلام و سطح جهانی (شرق و غرب).

۳ - تبیین بنیادهای فلسفی سیاسی نگرش ها و گرایشات فقهی سیاسی، علمی و جامعه شناسی سیاسی، مدیریت و سیاست گذاری مشروعیت سیاسی، در اندیشه محقق ثانی (کرکی) و نظام اسلامی و در جمهوری اسلامی ایران (ولایت فقیه).

۴ - ارایه رهیافتی روشن و راهگشا در زمینه مشروعیت سیاسی، رابطه آن با عقلانیت سیاسی، مقبولیت سیاسی، حقانیت سیاسی و قانونیت سیاسی در جهت کارآمدی سیاسی در مدل

جمهوری اسلامی یا مردم سالاری دینی بویژه در چالش جهانی معاصر و بحران نسبیت و نهلیستی مدرنیستی و پسامدرنیستی غالب غربی و فرا رو.

۱-۳ اهداف پژوهش:

هدف کلی: تبیین مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی در زمان غیبت امام عصر (عج).

اهداف جزئی:

۱. تبیین مبانی مشروعیت سیاسی در اندیشه امام خمینی (ره).
۲. تبیین، چگونگی، مقایسه و میزان قرابت نظریه و اندیشه محقق ثانی و امام خمینی (ره) در مشروعیت سیاسی مبتنی بر حاکمیت الهی.

بدین ترتیب هدف پژوهش، نقادی برخی نظریه ها و نظامات مشروعیت سیاسی (خواه پادشاهی و سلطنتی، خواه اومانیستی، خواه تئوکراتیک یا الهیاتی و خواه مدرنیستی) بوده و پژوهش منعطف از مشروعیت سیاسی الهی در مکتب اسلام، در نظریه سیاسی امامت شیعی اندیشه محقق ثانی و نظام جمهوری اسلامی ایران (اندیشه امام خمینی) و معطوف به کمال و کارآمدی سیاسی آن می باشد.

۱-۴ سؤالات پژوهش:

مساله اصلی پژوهش ؛ پدیده «پدیده شناسی مشروعیت سیاسی» شامل چرایی، چیستی و چگونگی مشروعیت سیاسی در اندیشه محقق ثانی است.

سؤال اصلی:

پرسش اصلی پژوهش این است که ؛ مشروعیت سیاسی از منظر پدیدار شناسی در اندیشه محقق ثانی چگونه قابل فهم و تبیین است؟